॥ वैशम्पायन उवाच ॥ अर्ज्जुनस्य वचः श्रुत्वा भीमसेनोऽत्यमर्षणः । धैर्य्यमास्थाय तेजस्वी ज्येष्ठं भ्रातरमब्रवीत् ।
राजन्विदितधर्म्मोऽसि न तेऽस्त्यविदितं क्वचित् । उपशिक्षाम ते वृत्तं सदैव न च शक्नुमः ।
न वक्ष्यामि न वक्ष्यामीत्येवं मनसि मे स्थितं । अतिदुःखात्तु वक्ष्यामि तन्निबोध जनाधिप ।
भवतः सम्प्रमोहेन सर्व्वं संशयितं कृतं । विक्लवत्वं च नः प्राप्तमबलत्वं तथैव च । ४८५
कथं हि राजा लोकस्य सर्व्वशास्त्रविशारदः । मोहमापद्यसे दैन्याद्यथा कापुरुषस्तथा ।
अगतिश्च गतिश्चैव लोकस्य विदिता तव । आयत्यां च तदात्वे च न तेऽस्त्यविदितं प्रभो ।
एवं गते महाराज राज्यं प्रति जनाधिप । हेतुमत्र प्रवक्ष्यामि तमिहैकमनाः शृणु ।
द्विविधो जायते व्याधिः शारीरो मानसस्तथा । परस्परं तयोर्जन्म निर्द्वन्द्वं नोपलभ्यते ।
शारीराज्जायते व्याधिर्म्मानसो नात्र संशयः । मानसाज्जायते चापि शारीर इति निश्चयः । ४९०
शारीरं मानसं दुःखं योऽतीतमनुशोचति । दुःखेन लभते दुःखं द्वावनर्थौ च विन्दति ।
शीतोष्णे चैव वायुश्च त्रयः शारीरजा गुणाः । तेषां गुणानां साम्यं यत्तदाहुः स्वस्थलक्षणं ।
तेषामन्यतमोद्रेके विधानमुपदिश्यते । उष्णेन बाध्यते शीतं शीतेनोष्णं प्रबाध्यते ।
सत्वं रजस्तम इति मानसाः स्युस्त्रयो गुणाः । तेषां गुणानां साम्यं यत्तदाहुः स्वस्थलक्षणं ।
तेषामन्यतमोत्सेके विधानमुपदिश्यते । हर्षेण बाध्यते शोको हर्षः शोकेन बाध्यते । ४९५
कश्चित्सुखे वर्त्तमानो दुःखस्य स्मर्त्तुमिच्छति । कश्चिद्दुःखे वर्त्तमानः सुखस्य स्मर्त्तुमिच्छति ।
स त्वं न दुःखी दुःखस्य न सुखी च सुखस्य वा । न दुःखी सुखजातस्य न सुखी दुःखजस्य वा ।
स्मर्त्तुमर्हसि कौरव्य दिष्टं हि बलवत्तरं । अथवा ते स्वभावोऽयं येन पार्थिव क्लिश्यसे ।
दृष्ट्वा सभागतां कृष्णामेकवस्त्रां रजस्वलां । भिषतां पाण्डुपुत्राणां न तस्य स्मर्त्तुमर्हसि ।
प्रव्राजनं च नगरादजिनैश्च विवासनं । महारण्यनिवासश्च न तस्य स्मर्त्तुमर्हसि । ५००
जटासुरात्परिक्लेशं चित्रसेनेन चाहवं । सैन्धवाच्च परिक्लेशं कथं विस्मृतवानसि ।
पुनरज्ञातचर्य्यायां कीचकेन पदा बधं । द्रौपद्या राजपुत्र्याश्च कथं विस्मृतवानसि ।
यच्च ते द्रोणभीष्माभ्यां युद्धमासीदरिन्दम । मनसैकेन योद्धव्यं तत्ते युद्धमुपस्थितं ।
यत्र नास्ति शरैः कार्य्यं न मित्रन्न च बन्धुभिः । आत्मनैकेन योद्धव्यं तत्ते युद्धमुपस्थितं ।
तस्मिन्ननिर्ज्जिते युद्धे प्राणान्यदि विमोक्ष्यसे । अन्यं देहं समास्थाय ततस्तैरपि योत्स्यसे । ५०५
तस्मादद्यैव गन्तव्यं युध्यस्व भरतर्षभ । परमव्यक्तरूपस्य व्यक्तं त्यक्त्वा स्वकर्म्मभिः ।
तस्मिन्ननिर्जिते युद्धे कामवस्थां गमिष्यसि । एतज्ज्ञात्वा महाराज कृतकृत्यो भविष्यसि ।
एतां बुद्धिं विनिश्चित्य भूतानामागतिं गतिं । पितृपैतामहे वृत्ते शाधि राज्यं यथोचितं ।
दिष्ट्या दुर्य्योधनः पापो निहतः सानुगो युधि । द्रौपद्याः केशपाशस्य दिष्ट्या त्वं पदवीं गतः ।
यजस्व वाजिमेधेन विधिवद्दक्षिणावता । वयं ते किङ्कराः पार्थ वासुदेवश्च वीर्य्यवान् । ५१०
इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्व्वणि राजधर्म्मानुशासनपर्व्वणि भीमसेनवाक्ये षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥